

СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩА ДІЯЛЬНІСТЬ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ РЕЛІГІЄЗНАВЦІВ

Суспільно значуща діяльність християнських Церков в Україні по праву стає предметом прискіпливого аналізу вітчизняних релігієзнавців, зокрема А.Колодного, П.Яроцького, Л.Филипович, С.Здіорука, В.Єленського, В.Климова, В.Шевченка, Н.Стоколос, М.Черенкова та багатьох інших²⁵⁶, адже саме вона є найбільш помітною в українському суспільстві, де воцерковлені віруючі не складають більшість, однак Церкви традиційно мають високий авторитет на тлі масової зневіри у владних інституціях. Різні аспекти діяльності християнських Церков як факторів культурного й суспільно-політичного вибору українців, науковці студіювали, зокрема, в контексті викликів розбудови України як Європейської держави, посідання нею належного місця у глобальному, релігійно і світоглядно плюральному світі, звертаючи увагу на доцільне співвідношення плекання оригінального, питомого та розвитку в діалозі з іншими культурами і традиціями. Така тематика є гостро запитуваною в наш час, тому вартує систематизувати їй дотичну історіографію – в першу чергу, вітчизняну.

У відповідному величезному масиві досліджень можна означити, як найбільш актуальні та перспективні, такі предметні напрямки здійснюваного науковцями аналізу: Церкви (клір, віруючі та симпатичні) й політичні процеси, демократизація, розбудова громадянського суспільства, захист націєдержавних інтересів; Церкви й соціальні процеси в перехідному українському суспільстві; пошук та відстоювання релігійних, національних духовних ідентичностей у їхньої взаємодії в умовах свободи совісті й релігіївбору, світоглядних та культурних орієнтацій, полікультурності та глобалізації; Церкви в освіті та просвіті, у діалозі і співпраці.

В ході досліджень сучасної суспільно значущої діяльності Церков, яка тією чи іншою мірою стосується політичного життя, виділяються проблемні

---

* Недавня Ольга Володимирівна – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

²⁵⁶ Повний виклад посилань на праці згадуваних авторів (а їх, з огляду на історіографічну проблематику статті, надто багато - понад дві сотні) див. у її електронному варіанті: Суспільно значуща діяльність християнських Церков у дослідженнях українських релігієзнавців // Ольга Недавня © Наукові архіви. Професійний блог [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://narxivn.wordpress.com/2011/12/30/st2012-1>.

ареали тематики «Церква і політика», проводиться необхідний ретроспективний аналіз, дослідження української сучасності та прогнозування на майбутнє. Різні аспекти взаємодії релігії (релігійних інституцій, Церков) та політики (політичних інституцій, чинників) вивчають також П.Фещенко, Т.Козак, С.Яремчук, О.Кудояр. С.Филипчук вивчає суспільно-політичну діяльність українських Церков через призму їхнього соціального вчення. Геополітичний контекст релігійно-політичних процесів перебуває в полі досліджень М.Рибачука, М.Хмільовського, С.Сьоміна, М.Кирюшка, Б.Козака, Ю.Кальниша. С.Здіорук зосереджується на вивченні взаємодії Церков і вітчизняних національно-політичних рухів. Дотичні до релігійно-церковних проблем аспекти діяльності різних політичних та партійних сил вивчають також Є.Біленький, В.Афанасьєва, С.Продивус.

Проблематику «Церкви і політика» в конкретно-конфесійних виявах студіюють А.Васьків (УГКЦ, католицизм), І.Жердева, С.Филипчук (православні Церкви), Ю.Решетніков (протестантські Церкви) та ін. Зрозуміло, вивчаючи суспільно значущий вплив Церков, логічно було вдаватися до порівняльного аналізу діяльності різних з них, що й робили дослідники (особливо стосовно періоду пізнього середньовіччя та сучасної доби, зокрема А.Колодний, В.Шевченко, В.Єленський, С.Здіорук, Н.Стоколос, М.Рибачук та багато ін.).

Суттєво поповнюється науковий дискурс з тематики «Церкви й політика» в ході й після виборчих компаній в Україні. Особливо помітно це стало, починаючи з часів президентської компанії 2004 року. Релігійно-церковний фактор в подіях Помаранчевій революції досліджували вітчизняні та зарубіжні колеги (зокрема, докладно - Т.Шишлак). О.Золотаренко звернув увагу на те, як під час Помаранчевої революції сакралізувалися її символи. Роль у президентських виборах 2004 року УПЦ МП ретельно проаналізував В.Юкіш. О.Коваль зостановився над проблемою маніпулювання у сфері релігійно-політичних відносин. П.Когут простудіював роль персонального фактору церковних лідерів у політико-владних відносинах. С.Троян підкреслив закономірність вияву у тому часі цивілізаційно-культурних особливостей України.

Діяльність Церков в контексті суспільних процесів, пов'язаних з демократизацією, знаходиться в полі досліджень Л.Конотоп, Л.Виговського, В.Бондаренка, В.Любчика, П.Фещенка, з розбудовою громадянського суспільства – Г.Надтоки, В.Титаренко, О.Грінер. Правничі аспекти такої діяльності вивчає О.Бучма, проблеми взаємодії церковних та державних чинників – В.Климов. М.Бабій приділяє у своїх працях увагу даній проблематиці через призму свободи совісті й релігій. П.Яроцький, розглядаючи працю Церков в нових умовах демократичного, ідейно плюрального суспільства, констатує складність їхньої відповідної адаптації, зумовлену несприятливим історичним досвідом та «внутрішніми» й «зовнішніми» труднощами росту сучасного періоду. Місце й роль окремих

Церков у соціально-суспільних перетвореннях в ході демократизації й побудови громадянського суспільства в Україні досліджують С.Здіорук та О.Саган (православні Церкви), С.Кияк (католицька Церква), В.Докаш (протестантські Церкви) та ін. Разом з тим, комплексних досліджень суспільно значущої діяльності Церков (зокрема і їхнього впливу на суспільно-політичні процеси) поки небагато, й майже зовсім поза увагою науковців перебуває взаємодія Церков з українським «третім сектором» та використання ним у суспільно корисній діяльності духовних традицій.

Чимало уваги приділяють дослідники вивченню соціальних доктрин Церков, на які вони спираються у своїй діяльності, різноманітній практиці соціальної роботи. Теоретичні аспекти даної проблематики аналізує Л.Виговський, В.Любчик розглядає соціально значущу ідеологію Церков та її вплив на сучасне українське суспільство, а О.Саган наголошує на нових акцентах суспільно значущої діяльності Церков в умовах українського посттоталітарного суспільства. Останній також вивчає особливості соціальних настанов православ'я. Зрозуміло, чи не найбільше досліджуються соціальні напрацювання католицької Церкви, в якій вони найбільш розроблені. Так, Ю.Майка вивчає історичний розвиток католицького соціального вчення, П.Яроцький ґрунтовно аналізує особливості сучасного розвитку соціальної католицької доктрини. Різні принципи цієї доктрини та їх втілення в конкретній соціальній роботі вивчають Г.Кулагіна, К.Новікова, С.Рабинович та ін., а саму цю роботу представляє єпископ РКЦ С.Широкоградюк, котрий є частим учасником наукових зібрань українських релігієзнавців. Соціальне вчення католицької Церкви у контексті сучасного суспільного розвитку досліджує О.Браславець.

Протестантські Церкви, досить активні у практичній соціальній роботі, не всі мають свої власні окреслені соціальні доктрини, що утруднює відповідні дослідження науковцям. Все ж такі дослідження здійснюють П.Яроцький та М.Черенков, а також В.Докаш, що акцентує увагу на практичних проблемах соціального служіння протестантських деномінацій в контексті формування громадянського суспільства в Україні. Н.Загарія розглянула соціальне служіння Церкви адвентистів сьомого дня в контексті етичної концепції протестантизму. «Зсередини» над соціальними настановами цієї Церкви працював М.Жукалюк. Серед наукового доробку В.Докаша також є вивчення соціальних настанов Церкви адвентистів сьомого дня (котра єдина серед протестантських Церков в Україні виписала основу власної соціальної концепції) та форм їх реалізації в сучасному світі.

Однак поза конкретно-конфесійним дискурсом менше вивчається, особливо у порівняльному аспекті, соціальні настанови та відповідна діяльність Церков у контексті їхнього впливу на адекватну актуальним викликам та завданням трансформацію постсоціалістичного, пострадянського, посттоталітарного суспільства, зокрема українського (виняток становить хіба що проблематика виховання національної еліти

(К.Недзельський) та економічні аспекти гідного християнина зайняття його місця у суспільстві (Г.Кулагіна, В.Дубик, М.Чировський). Фактично відсутній системний аналіз таких нюансів соціальної науки Церков, котрі спрямовуються на оздоровлення уявлень кожного про власне місце в суспільстві, про його доцільну структуру, без чого не є можливим успішний розвиток ані окремих осіб, ані цілих народів.

А між тим саме сфера самосприйняття, світоглядних переконань, ментальності з її глибинними духовно-культурними архетипами, котра потребує адекватного розвитку, дотична «царині компетентності» Церков, принаймні, останні мають потенціал, що може мати відповідний попит. Що стосується вивчення особливостей ментальності українського народу, то її ґрунтовних досліджень з фундаментальними філософськими, історіософськими та релігієзнавчими підходами не бракує (М.Попович, І.Лисий, Ю.Писаренко, Г.Скрипник), однак релігієзнавці поки не часто вдаються до відповідних досліджень в контексті конкретних потреб соціального розвитку сучасної української спільноти. Втім, на проблематику трансформації ментальності в умовах демократичного різноконфесійного й полісвітоглядного суспільства звернула увагу О.Лютко. Варто продовжувати таку лінію досліджень на релігієзнавчому полі, адже сталі позитивні суспільно-політичні перетворення можливі лише зусиллями співвідповідальних громадян, свідомих своєї власної місії у спільноті та адекватно усвідомлюючих націєдержавні інтереси свого народу.

Зрозуміло, вплив християнських чинників на громадянський, суспільно-політичний вибір українців неможливо адекватно оцінювати без врахування того, як самі ці чинники сприймають націєдержавні інтереси. Розуміння останніх, у свою чергу, обумовлюється ширшим контекстом самоідентифікації особи й народу серед ближнього та дальшого культурно-цивілізаційного оточення, визначення духовної спорідненості або відчуженості. І тут сучасні відповідні кореляції часом бувають не менш несподівані й не більш передбачувані, ніж в різні інші періоди непростой української історії.

Над вивченням проблематики співвідношення релігійного (конфесійного) й національного у самовизначенні (та відповідному діянні) особи й нації в тих чи інших предметних контекстах працювали і працюють чимало науковців, зокрема А.Колодний, Л.Филипович, С.Здіорук, О.Саган, В.Єленський, В.Пащенко, П.Павленко, О.Шуба, В.Докаш, Г.Кулагіна, І.Гаюк, П.Кравченко, В.Марчук, М.Братасюк. Зрозуміло, здійснюється аналіз відповідного історичного досвіду. Так, Л.Филипович дослідила хід та характеристики етнорелігієгенезу в українських землях, Н.Стоколос - етноконфесійні трансформації на вітчизняних теренах. Особливості етноцентричного розвитку українських Церков проаналізував Е.Кардош, а М.Сергєєв співставив відповідні процеси з визріванням ідеї «Москва – третій Рим». Сучасні інтерпретації «національного питання» чинних нині

соціальних документах християнських Церков порівняла Г.Кулагіна. Востребуваною в наукових дослідженнях є проблематика ролі релігійних (зокрема, християнських) чинників в національно-культурному й духовному відродженні України (П.Павленко, А.Яртись, І.Козловський). Візія національної Церкви є предметом досліджень А.Колодного, С.Здіорука та А.Гудими. Місце Церкви у розбудові української національної ідеї вивчає Е.Кардош. П.Павленко, слідом за А.Колодним, слушно підкреслює, що в оцінці діяльності тієї чи іншої церкви та релігійної спільноти слід враховувати міру її, як мінімум, лояльності до українських інтересів.

Не бракує досліджень конфесійних вимірів даної проблематики. Так, Т.Євсєєва й В.Ігнат'єв аналізують діяльність православних Церков, П.Яроцький приділяє увагу католицьким та протестантським Церквам, останні вивчаються «зсередики» А.Московчуком та М.Жукалюком. (адвентисти), М.Черенковим (євангелістські протестанти).

Багатоплановість проблематики сучасної діяльності християнських Церков, дотичної до націєдержавних інтересів українців, відображається в різноманітних напрямках досліджень. Так, Л.Філіпович з'ясовує дію етнорелігійних стереотипів у трансформаціях конфесійного і світоглядного поля України. Релігійно-церковний фактор в процесі розбудови модерної української нації вивчає В.Єленський. О.Бучма та К.Вергелес звертають увагу на особливості взаємозв'язків держави, релігії й нації. Актуальною є й проблема діяльності християнських Церков в Україні з точки зору націєдержавної безпеки (вивчає А.Колодний, С.Здіорук, О.Литвиненко та ін.). С.Свистунов розглядає етноконфесійні трансформації в умовах глобалізації. О.Уткін наголошує на злободенну в сьогоднішній українській державі потребу культури етноконфесійного спілкування.

Україна, як, мабуть, жодна інша країна пострадянського простору, котрі мають схожі проблеми з відродженням та захистом національної ідентичності, постала нині перед двома взаємоускладнюваними викликами: відстоювання оригінального свого розвитку та доцільної співпраці з сусідами в постколоніальній ситуації з посиленням постколоніального тиску, з одного боку, і в умовах, коли європейські країни переживають кризові явища із власною ідентичністю – з іншого. Оскільки такі процеси мають виразну духовно-релігійну складову, зрозуміло, вони вивчаються зокрема й релігієзнавцями.

Так, П.Павленко звертає увагу на те, що саме утиски національних виявів духовності внаслідок часом профанного розуміння лібералізму у сфері духу призводять до проблем з визначенням та захистом ідентичності європейських народів. Втім, відповідальні за таке становище, на думку П.Павленка, самі європейські християни. Світоглядні пошуки та спроби останніх переосмислити власний духовний спадок аналізують в даному контексті вітчизняні дослідники О.Киричук, Ю.Белова і Т.Борозенець.

Різні аспекти даної проблематики у прикладанні до української специфіки духовно-культурного розвитку (історичної та нині актуальної)

досліджують С.Здіорук, А.Киридон, В.Бодак, Л.Кондратик, О.Горбань, М.Бендик, О.Гринів, О.Лютко та багато інших. О.Гринів, як і М.Хмільовський, підкреслює особливе місце духовної української традиції у російсько-європейському протистоянні, а О.Горбач – у політичній євроінтеграції України. В.Єленський виявляє актуалізацію пошуків духовно-релігійної ідентичності, звертаючись до поняття українських духовних архетипів. А.Карась аналізує взаємозв'язок всеєвропейських духовних процесів і соціальних трансформацій сучасної України.

Ті чи інші конфесійні зрізи проблем духовно-релігійної та культурно-цивілізаційної ідентичності, зокрема і в Україні, також активно вивчаються дослідниками. Так, Православні Церкви знаходяться в полі уваги В.Шевченка, Ю.Недзельської, А.Марчишака, О.Корха та ін. Низка дослідників (зокрема, В.Шевченко, Є.Біленький, О.Піциль) наголошують на необхідності використання та православних цінностей та врахування православної ідентичності й культурного її втілення у євроінтеграційних процесах. О.Саган підкреслює, що перед самими православними Церквами постала проблема їхнього європейського розвитку. Це питання досліджує й А.Марчишак, котрий, як і Л.Побочій, виявляє фундаменталістські тенденції у православній Церкві, що опонують модернізаційним. Фундаментальні процеси самоосмислення католицької Церкви, еволюцію католицьких настанов щодо самоідентичності Церкви та її місця у світі виявляють П.Яроцький та В.Єленський, О.Горкуша – трансформацію смислових акцентів у католицькій стратегії взаємодії зі світом. М.Кирюшко акцентує участь українських римо-католиків в осягненні європейського вибору України. Протестантів, зокрема баптистів, вивчає в контексті їхньої участі в євроінтеграційних процесах в Україні Ю.Решетніков.

Втім, проблематика збереження й реалізації духовно-релігійної й культурної ідентичності в умовах наближення України (часом споживацьки-некритичного) до європейських суспільних стандартів є досить неоднозначною. Відповідно, чимало науковців (А.Колодний, П.Яроцький, В.Єленський, О.Бучма, В.Бодак, О.Киричук) ґрунтовно зостановлюються над питаннями викликів для Церков у секулярному сучасному суспільстві. На основі спостережень відповідних явищ у країнах Європи та США, В.Єленський констатує «повернення» релігій у сферу важливих для людини та національних спільнот маркерів їхньої ідентичності, що актуалізує пошуки доцільного співжиття, та вивчає даний феномен у прикладанні до сучасних українських реалій. Цьому присвячує свої дослідження й Л.Филипович, котра виділяє таку тенденцію, як «американізація» релігійного життя в Україні внаслідок її входження у глобалізаційні процеси, що, у свою чергу, каталізує й фундаменталістські прояви. На таку діалектику розвитку вказує й С.Свистунов.

З огляду на потреби реалізації релігійної й духовної ідентичності в полікультурному світі, над доцільністю і межами політкоректних заходів у країнах християнських традицій зостановлювалися О.Добродум та

М.Кривоус, що не зайвим було б продовжити і в дослідженнях українських реалій. Проблеми сутності, виявів та збереження ідентичності віруючих аналізували Г.Кулагіна, Я.Ювсечко, М.Лібішовська-Жолтковська, розвиток феномену конфесійної ідентичності – Н.Мадей. Зрозуміло, науковці, зокрема релігієзнавці, звертали увагу на певну конфліктність взаємодії різних ідентичностей: етнічних, конфесійних, духовних, культурних. Відповідні теоретичні та практичні, дотичні до українських проблем, аспекти, вивчали М.Бабій, С.Здіорук, П.Яроцький, М.Пірен, С.Кримський, К.Вергелес, А.Арістова. Остання у своїй фундаментальній монографії за докторською дисертацією ґрунтовно означила основні лінії, тенденції та перспективи розвитку етно-конфесійних конфліктів, в сучасній Україні зокрема. О.Никитченко розглядає конфліктність традиційної та неохристиянської ідентичності у їхньому відображенні в суспільній думці. Зрештою, роль релігійних ідентичностей в розбудові громадянського суспільства є неоднозначною, однак зовсім не вичерпується проблематичною, як наголошують у своїх дослідженнях і Р.Процюк, Шевчуки Андрій та Ольга.

Природно, задля оптимізації відносин у поліконфесійному та мультисвітоглядному українському суспільстві аналізуються можливості толерантизації взаємин представників різних релігійно-конфесійних та світоглядних позицій. Цьому приділяють багато теоретичної та практичної уваги А.Колодний, Л.Филипович, М.Бабій, В.Пісоцький та ін. Релігієзнавці з академічного центру галузі проводять в Києві та інших містах України Дні релігійної толерантності та тематичні міжнародні конференції, котрі збирають вітчизняних та зарубіжних науковців, церковних та громадських діячів. Толерантність у її сучасних етноконфесійних вимірах вивчають М.Бабій та П.Яроцький. Дослідники звертаються й до глибинних причин походження української специфіки ситуації, у якій, власне, і постала особлива необхідність толерантизації етноконфесійних відносин. Так, принципово важливий аспект взаємозалежності етноконфесійних проблем українців та їхньої релігійної толерантності аналізує К.Недзельський. На наш погляд, тут вимальовується логічне продовження дослідження доцільного функціонування толерантності у складній духовно-релігійній сфері, коли одностороння терпимість не завжди приносить сподівані результати.

Замислюючись над складними питаннями формування, вияву, реалізації та захисту духовно-культурної ідентичності, неможливо не вийти на тематику впливу на названі процеси просвітництва й виховання. Треба відзначити: тут, як це не дивно, виявляється чимало білих плям в релігієзнавчих дослідженнях. Мається на увазі передусім факт, що саме в такому контексті науковці нечасто заглиблюються у вивчення використання в навчанні та просвіті релігійного й, зокрема, християнського спадку.

Взагалі, проблематика християнської компоненти в освіті є надто дразливою в сучасній Україні, що, природно, відображається в полярності

позицій та оцінок дослідників, та, ймовірно, «зациклює» відповідні дискусії у невиважено звужені рамки. Адже абсолютна більшість тих, хто вивчає таку проблематику (М.Закович, П.Кралюк, В.Климов, В.Бондаренко, В.Єленський, М.Новиченко, Н.Дроботун, В.Жуковський, О.Шуба, О.Базар-Налесник, В.Онопченко), зосереджуються на питанні доцільності чи недоцільності введення в шкільні й вузівські курси предметів «християнської етики» (чи чогось подібного) й «теології» відповідно, та на безпосередньо дотичних законодавчих і моральних аспектах, міжконфесійних стосунках (що, безперечно, дуже важливо). Однак порівняно менше уваги приділяється (М.Закович, Т.Гардашук, А.Кислий, Н.Качан, С.Санніков, Г.Меднікова) питанню необхідності явно назрілої системної оптимізації та узгодження програм (наявні дослідження переважно стосуються природничих дисциплін, біоетики тощо, а не всього комплексу предметів та навчально-виховних заходів з точки зору їхньої результативності в плані формування самототожності учнів), взаємодії та співвідношенню світської та духовної освіти тощо. Головне ж – невиважено мало зусиль прикладається до вивчення й вирішення проблеми формування такого комплексу пропонованих знань, які б сприяли успішній розбудові й реалізації власної духовно-культурної ідентичності, адекватної національним традиціям.

Особливо корисними, зокрема в плані нашого власного визначення щодо менш розроблених тематичних напрямків даної проблематики стосовно навчального процесу, стали для нас праці М.Заковича, В.Климова, В.Єленського, які ґрунтовно дослідили місце й роль предметів релігієзнавчого та духовно-просвітницького циклу в системі освіти (М.Закович), відповідні законодавчі умови (В.Климов) та аналогічний міжнародний досвід (В.Єленський), а також – Л.Филипович яка наголосила важливість подолання неконструктивних стереотипів стосовно конфесій в навчально-освітній сфері.

Проблематика створення й розвитку освітніх закладів різних конфесій знаходиться в полі окремих досліджень (М.Васін, М.Мокієнко), як і духовна освіта як така, конфесійні вияви співпраці освітніх закладів й Церков та конфесійні бачення розвитку освіти (А.Марчишак, Л.Васьків, Г.Чернишова та ін.). Духовно-просвітницькій роботі серед учнів та студентів пощастило менше, за винятком тематики релігійного, паломницького чи релігієзнавчого туризму, над якою працює низка вітчизняних дослідників, зокрема П.Яроцький. Поки що мало досліджуються можливості духовної, релігієзнавчої освіти та просвітництва серед молоді посередництвом інтернету, хоч релігієзнавці вже звернули на це увагу (А.Глушак, М.Наумова, С.Головащенко). Духовно-релігійна компонента виховних програм дитяче-молодіжних організацій вже потрапила в поле релігієзнавчих розвідок (наприклад, О.Туєшин), однак досі немає відповідних комплексних досліджень, де б аналізувалися роль й місце цієї компоненти в цілісній системі патріотичного виховання.

Отже, поряд зі значимими напрацюваннями стосовно можливих і доцільних місця й ролі предметів та заходів релігієзнавчого й духовного плану в навчально-виховному процесі середньої та вищої ланок освіти, частина дотичної проблематики тільки починає досліджуватися; для релігієзнавців тут є достатньо актуальних пошукових зон. На нашу думку, варто вивчати можливості освітньо-просвітницьких засобів (і не тільки для дитячо-молодіжної аудиторії) з огляду на їхню операційність у формуванні як культурно-духовної ідентичності, що спиралася б на рідні традиції, так і культури взаємодії та співпраці з носіями інших ідентичностей. Тут практично поки що поза основними річищами релігієзнавчих зацікавлень залишається використання та розвиток тих чи інших духовних традицій українців в їхньому національному духовному самоусвідомленні, у сучасній їхній суспільній, громадській діяльності (на що звертають увагу в контексті своїх, чимось близьких тематично досліджень, лише окремі науковці (Л.Виговський, А.Вальчук, Р.Берега, В.Лисак).

Як бачимо, в такому складному й дражливому предметному полі проблематики реалізації та взаємодії ідентичностей залишилася низка недостатньо розроблених аспектів: зокрема, ситуація аналізувалася переважно щодо виразно визначених віруючих та випадків, котрі стосуються релігійно-церковного життя, тоді як існує значно ширша дотичних духовно-культурних потреб, котрі притаманні й тим, для кого є значимими закорінені в християнстві культурні архетипи, моделі поведінки тощо.

Зрозуміло, що, приміряючись до досліджень таких питань, слід враховувати великий масив наукових здобутків, присвячених аналізу долі та перспектив національної культурної й духовної ідентичності в умовах релігійної та світоглядної свободи глобалізованого світу. Над цим зостановлювалося чимало та вітчизняних та закордонних дослідників.

Грунтовно досліджували українську специфіку даної проблематики Л.Филипович, П.Яроцький, В.Єленський, П.Кралюк, С.Здіорук, В.Шевченко, К.Недзельський, Г.Кулагіна, та ін., її конкретно-конфесійні зрізи – А.Бабінський, В.Бодак, П.Павленко, а «зсередини» – М.Черенков, С.Кияк, Д.Рудюк та ін. По суті, всі дослідники так чи інакше визнають неоднозначний характер тих явищ, що нині мають місце у сфері зіткнення інтересів особи та колективу, прав окремих індивідуумів та прав народів на збереження свого оригінального обличчя. В духовній царині наявні суперечності особливо складні та потребують делікатного підходу.

Власне, необхідні для ґрунтовного розуміння цих питань теоретичні аспекти свободи совісті, свободи релігій та релігієвибору активно вивчаються (М.Бабій, П.Яроцький, В.Климов, Л.Виговський, М.Мариневич, О.Бучма та ін.), в тому числі й у конфесійних інтерпретаціях (М.Бабій, М.Шупак, Т.Фолієва), а також у прикладанні до українських реалій (В.Єленський, М.Бабій, Л.Будагьянц). Вітчизняними науковцями здійснено чимало досліджень з даної тематики з тієї чи іншої богословської точки зору

(А.Марчишак, М.Жукалюк, П.Ганулич), де аналізуються й різні дотичні проблеми конфесійного розвитку. Основна зауважена різниця у конфесійних підходах полягає у тому, що спектр ставлення до релігійної свободи є простягається від найбільш, як правило, критичного у православних Церков до помірковано-лояльного в католицькій, та переважно позитивного – у протестантських (чому, зрозуміло, є історичні обумовлення).

Зауважимо, що колеги означають ті нюанси специфічної ситуації в українському суспільстві, що є об'єктивними наслідками зіткнення в українських землях «внутрішніх» та нав'язаних ззовні проблем вибору чи усвідомлення: цивілізаційного шляху, культури, свободи совісті, релігій та конфесій, ідентичності. Так, М.Бабій та О.Горкуша аналізують, наскільки в умовах релігійної свободи є складним, мультиобумовленим вільний вибір світогляду, релігії, конфесії. О.Саган та П.Павленко звертають увагу на неоднозначність визначення та значення місіонерства стосовно вітчизняних теренів, що пояснюється як постколоніальним тиском, який продовжується, так і новою ситуацію відкритості світові. М.Маринович відзначає, що сприйняття українцями співвідношення прав людини та прав віруючої людини залежить, крім іншого, від наявних проблем реального втілення релігійної свободи, й ширше – світоглядної свободи, свободи реалізації самовияву. С.Гладкий наголошує соціокультурну спадкоємність міжконфесійних стосунків та проблем. А.Колодний підкреслює, що в умовах релігійної свободи плюральність релігійного життя несе конкуренцію, яка, можливо, на перший погляд й менш зручна за однорідність, однак може виступати й позитивним фактором.

В сучасних українських умовах взаємодія різних ідентичностей, що складаються, усвідомлюються, а часом і трансформуються, у контексті міжконфесійних взаємин вивчаються здебільшого підпорядковано останнім. Тому досліджуються насамперед теоретичні та практичні аспекти екуменічних пошуків (П.Яроцький, С.Здіорук, О.Кисельов, С.Ярмусь та ін.), зокрема в Україні (П.Кралюк, П.Яроцький, Н.Стоколос), налагодження діалогу та співпраці (О.Саган, М.Бабій, Н.Стоколос, В.Любчик, М.Черенков та ін.) між різними Церквами та релігійними організаціями. Ставлення до цих процесів різних конфесій досліджує П.Яроцький, Ю.Недзельська, Л.Чупрій, А.Васьків, М.Черенков, В.Любашенко, П.Ганулич. Найбільш суттєвим, на нашу думку, є визначення міжконфесійного й міжрелігійного діалогу як складової частини діалогу різних культур та цивілізацій (В.Климов, В.Бодак, П.Яроцький), де інкультурація має свою доцільність (П.Яроцький), а сам діалог – несе й певні ризики (А.Арістова).

Як втілюється такий діалог на практиці, можна побачити або в реальній співпраці над тими чи іншими спільними соціальними проектами, в суспільно важливих діях, або ж під час окремих резонансних подій, що, зрозуміло, активно вивчається релігієзнавцями. Прикладом може служити аналіз (В.Шевченко, Н.Шутенко, А.Васьків, Ю.Грищенко, А.Яртись,

М.Гайковський, І.Цибенко) реакцій різних конфесійних чинників на візити церковних високодостойників або суттєві зміни в територіальній конфігурації конфесій, що підживлює невирішені проблеми та претензії, як і надії на їхнє залагодження.

Втім, науковці звертають увагу і на межі міжконфесійного діалогу як засобу, що обумовлюється його метою (наприклад, О.Горкуша). На наш погляд, у продовженні подібних досліджень варто було б ще додавати відвертості, а головне – реалізму в дослідницьких підходах, маючи на увазі перш за все українські націєдержавні інтереси.

Останні й мусять бути, на наше глибоке переконання, тим головним орієнтиром, що слугує українським релігієзнавцям у всіх їхніх дослідженнях. Проблематика суспільно значущої діяльності християнських Церков в Україні має ще багато лакун, що чекають на відповідне поглиблене вивчення.

Д. Шестопапець* (м. Київ)

УДК 21:314

ІСЛАМ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА РЕЛІГІЙНОГО АВТОРИТЕТУ

Розвиток ісламу в Україні в період незалежності є об'єктом постійної уваги як окремих дослідників, так і спеціалізованих наукових центрів. Разом із тим в узагальнюючих працях²⁵⁷, на нашу думку, відсутнє певне цілісне бачення або концептуальний підхід, який би дозволив парадигмально осмислити українське буття ісламу. Окрім того, увага дослідників часто концентрується на пошуках проявів «політичного ісламу» або діяльності радикальних угруповань, що очевидно визначено

* Шестопапець Денис Васильович – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

²⁵⁷ Богомолів О.В., Данилов С.І., Семиволос І.М., Яворська Г.М. Ісламська ідентичність в Україні. – К., 2005; Кирюшко М.І., Бойцова О.Є. Іслам в Криму: релігійно-національна самоідентифікація кримськотатарського народу. – К., 2005; Козловський І.А. Своєрідність розвитку ісламського фактора в умовах Донецького регіону // Релігійна Палітра Донецької області: Довідник релігійних організацій. Під редакцією А.І. Шевченка, І.А. Козловського. - Донецьк, 2008. - С.168-170; Bogomolov A., Danylov S. Is there political Islam in Ukraine? // The Review of International Affairs. 2003. – Vol. 2/4. – P. 89-106; Yakubovych M. Islam and Muslims in Contemporary Ukraine: Common Backgrounds, Different Images // Religion, State and Society. – 2010. – Vol.38/3. – P. 291-304.